

De Landtong in de Plaspoelpolder te Rijswijk

Een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek

H. Koot
Y. Raczynski-Henk

Bureau Monumentenzorg en Archeologie

De Landtong in de Plaspoelpolder te Rijswijk

*Een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend
veldonderzoek*

*J.M. Koot
Y. Raczynski-Henk*

Gemeente Rijswijk
Afdeling Stad en Samenleving,
Sectie Ruimtelijke en Economische Ontwikkeling
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Administratieve gegevens	7
3.	Beschrijving van het plangebied ‘Landtong’	8
3.1.	Beschrijving gebied	8
3.1.1.	huidige situatie	8
3.1.2.	toekomstige situatie	9
4.	Geologie en historie van de Landtong	10
4.1.	Prehistorie	10
4.2.	Romeinse tijd	11
4.3.	Middeleeuwen en Nieuwe tijd	13
4.4.	De twintigste eeuw en heden	14
5.	Archeologische vindplaatsen	16
6.	Archeologisch verwachtingsmodel	19
6.1.	A. Niveau met resten uit de prehistorie	19
6.1.1.	Verwachting	19
6.1.2.	Maatregel	19
6.2.	B. Niveau met resten uit de Romeinse tijd en jonger	20
6.2.1.	Verwachting	20
6.2.2.	Maatregel	21
7.	Conclusies en aanbevelingen Bureauonderzoek	22
8.	Het booronderzoek (Y. Raczynski-Henk)	23
8.1.	Doel van het booronderzoek	23
8.2.	Gespecificeerde archeologische verwachting booronderzoek	23
9.	Methoden	24
10.	Resultaten	25
11.	Conclusies en aanbevelingen van het veldonderzoek	27
11.1.	Conclusies	27
11.2.	Aanbevelingen	27
12.	Conclusies en aanbevelingen	28
13.	Literatuurlijst	30

Afbeelding 1. Kaart van Nederland. Rijswijk ligt bij de ster.

Afbeelding 2. Topografische kaart van Rijswijk. De locatie Plaspoelpolder Landtong bevindt zich bij de ster.

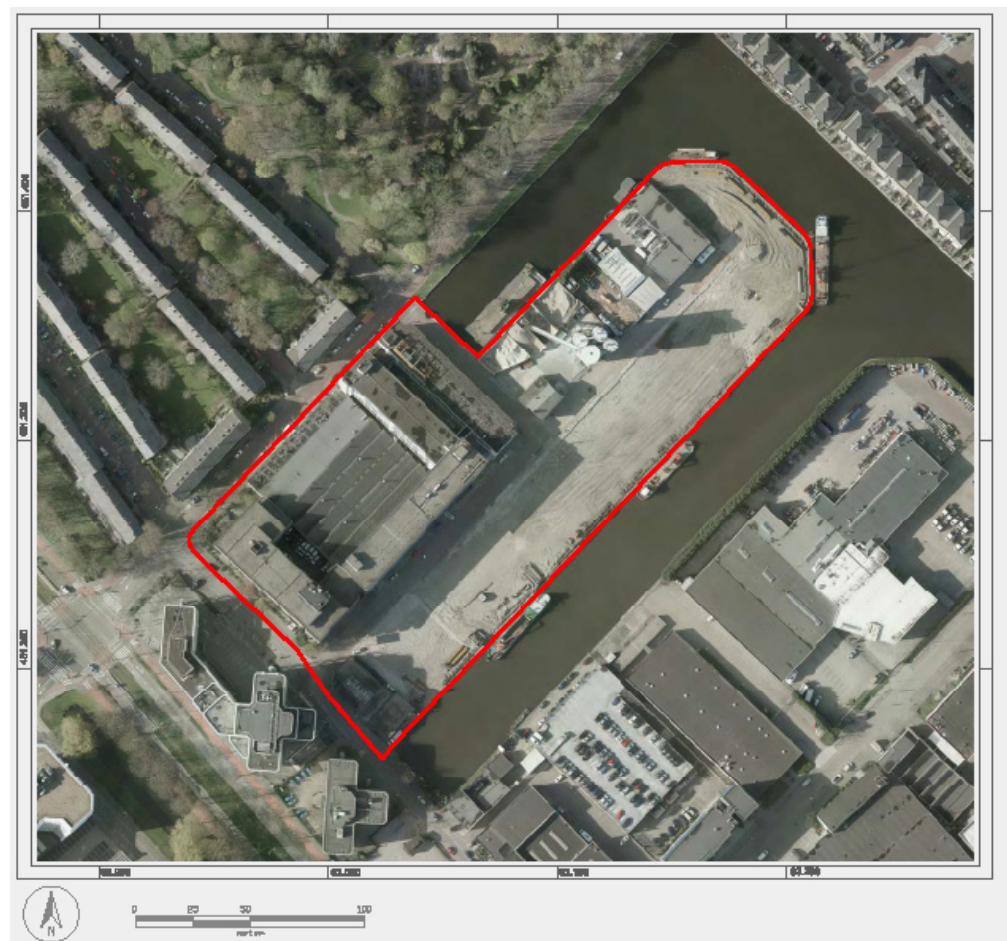
1. Inleiding

Midden in Rijswijk bevindt zich het bedrijventerrein Plaspoelpolder met daarbinnen de Rijswijkse Haven (afb 1 en 2). In 1933 werd een begin gemaakt met de aanleg van deze haven. De destijds slechte economische situatie en de Tweede Wereldoorlog vertraagden de ontwikkeling van het havengebied. Pas na het oprichten van het Industrieschap De Plaspoelpolder in de naoorlogse jaren kwam het havengebied echt tot ontwikkeling. Vanaf de jaren vijftig waren (en zijn) verschillende bedrijven rond de haven gevestigd. Geleidelijk veranderde de functie van het gebied rondom de haven. Het vertrek van bedrijven, het verleggen van het accent op dienstverlening en woonfuncties leidde tot woningbouw aan de noordoostzijde van de haven. Ook voor het gebied rondom de Nijverheidstraat, de zogeheten Landtong, zijn plannen ontwikkeld om nieuwbouw te realiseren: 'Harbour Village'. Vooruitlopend op de realisatie van dit plan vond een verkennend archeologisch onderzoek plaats. In dit rapport worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd. Er zijn twee auteurs. Y. Raczynski-Henk heeft de resultaten van het booronderzoek beschreven. De overige delen van het rapport zijn geschreven door J.M. Koot.

De gemeente Rijswijk is rijk aan cultuurhistorische waarden, zowel bovengronds als in de bodem. Tot deze waarden worden zaken gerekend als monumenten, beeldbepalende panden, objecten als bruggen en hekwerken, archeologische vindplaatsen evenals structuren als wegen, verkavelingspatronen en andere landschappelijke elementen.

Ook in de Plaspoelpolder kunnen waardevolle archeologische resten aanwezig zijn. De bouw van ondergrondse parkeerkelders, het graven van waterpartijen en

*Afbeelding 3.
Luchtfoto met daarop in rood
aangegeven het plangebied
Landtong Plaspoelpolder.*

de aanleg van diepriolen brengen grondwerkzaamheden met zich mee. Dergelijke grondwerkzaamheden kunnen een nadelig effect hebben op de archeologische waarden van het plangebied. Daarom vindt er archeologisch onderzoek plaats. Doel van het onderzoek is het in kaart brengen en waarderen van archeologische resten. Voor behoudenswaardige archeologische resten geldt dat gestreefd dient te worden naar behoud in situ (in de bodem). Alleen indien behoud niet mogelijk is, zal een Definitief Onderzoek in de vorm van een opgraving plaatsvinden.

Het tijdig beschikbaar krijgen van de benodigde archeologische informatie is zowel in het belang van de planprocedure, als voor de inpassing van archeologische waarden in de plannen.

Het archeologisch onderzoek vindt in fasen plaats. Elke fase wordt afgesloten met een selectiebesluit. De uitkomst van een fase kan zijn dat onvoldoende informatie voorhanden is, waardoor vervolgonderzoek nodig is. Wanneer het volledige proces wordt doorlopen, zijn de fasen achtereenvolgens: een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Definitief Onderzoek en -op een langere termijn- opname van de resultaten in een nieuw bestemmingsplan en/of aanwijzing tot monument. Het rapport van wordt hier gepresenteerd. Vanwege de beperkte omvang van het onderzoeksgebied is besloten het Bureauonderzoek en het Inventariserend Veldonderzoek in één rapport te presenteren. Het onderzoek vindt plaats in opdracht van het Projectenbureau van de Gemeente Rijswijk.

ZIE MAIL ALEX; OPDRACHT VAN PP. Ik kijk nog even. Voorlopig tekst laten zoals het is???

*Afbeelding 4.
Het plangebied vanuit het
noordoosten. De bebouwing
rechts blijft (voorlopig) staan,*

In de tekst worden onderzoeksnummers vermeld. Deze nummers verwijzen naar een nationaal registratiesysteem van Nederlandse archeologische vindplaatsen en onderzoekslocaties die bijgehouden wordt door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

2. Administratieve gegevens

Datum : mei 2014

Opdrachtgever : Gemeente Rijswijk
Postbus 5305
2280 HH Rijswijk

Uitvoerder : Gemeente Rijswijk, BMA

Bevoegd gezag : Gemeente Rijswijk

Naam deskundige : dhr. drs. J.M. Koot

Beheer en plaats van documentatie : Gemeente Rijswijk
Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Bogaardplein 15
2284 DP Rijswijk

Archis onderzoeksmeldingsnummer : 61773

Locatie

Toponiem : Plaspoelpolder Landtong

Plaats : Rijswijk

Gemeente : Rijswijk

RD-coördinaten : Noord: X=83.130 Y=451.440
West: X=82.955 Y=451.253
Zuid: X=83.030 Y=451.175
Oost: X=83.235 Y=451.370

Kadastrale gegevens

Sectie :G

Kadastrale nummers : booronderzoek: 1344, 1561, 2310, 2311,
2850 en 2851
: resterende percelen: 1455, 1456, 1507,
1533, 1534, 1514, 1515, 1961, 2823, 2908,
2909 en 2910.

3. Beschrijving van het plangebied 'Landtong'

3.1. Beschrijving gebied

De Landtong ligt in de Rijswijkse Haven. De haven bestaat uit twee parallel gelegen havenarmen die dwars gelegen zijn op een derde arm welke in verbinding staat met het Rijn- en Schiekanaal.

De landtong wordt begrensd door de havenarmen (zuidoosten, noordoosten en noordwesten), de Handelskade (noordwesten) en de Koopmansstraat (zuidwesten).

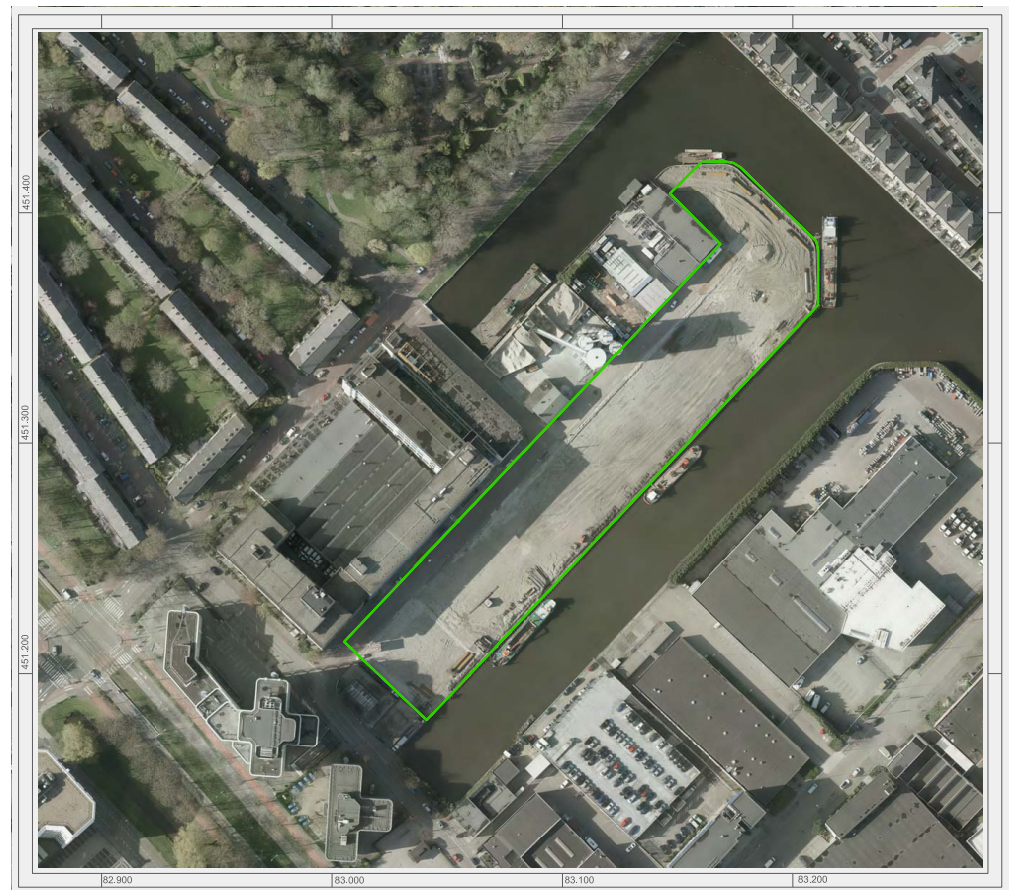
3.1.1. huidige situatie

De Nijverheidsstraat vormt de centrale as van de Landtong. In december 2013 bestond het plangebied deels uit bedrijfsbebouwing en deels uit braakliggende gronden. Een belangrijk deel van de braakliggende gronden zijn ontstaan door de sloop van bedrijfsgebouwen in de voorafgaande jaren. De laatste gebouwen werden in 2013 gesloopt.

Het plangebied is in totaal ca 31.000 m² groot. Een deel is bebouwd en valt buiten het bereik van dit onderzoek. Het plan Harbour Village beslaat een oppervlak van ca. 14.000 m² waarvan 9.100 m² beschikbaar was voor het booronderzoek (afb. 5).

Een deel van het braakliggende gebied zal geen archeologische resten meer bevatten. Een deel van de bebouwing was onderkelderd. De bouw en sloop van deze diepe kelders was van dien aard, dat eventuele archeologische resten dit niet hebben overleefd. Het archeologisch veldwerk richtte zich dan ook vooral op die delen van het plangebied waar nog archeologische overblijfselen te verwachten zijn.

Afbeelding 5.
De Landtong met in groen
het gebied dat beschikbaar
was voor het booronderzoek

In het plangebied bevinden zich geen archeologische rijks- of gemeentelijke monumenten.

Op de kaart van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de Provincie Zuid-Holland heeft de zone waarin de Landtong is gelegen de aanduiding 'redelijke tot grote kans op archeologische sporen'.

De Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) is gemaakt door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en geeft op hoofdlijnen de archeologische trefkans weer. De kaart is echter zeer grofmazig. De locatie heeft volgens de IKAW een 'middel-hoge kans op archeologische sporen'.

In de nota 'Tussen Oud en Nieuw. Actualisering nota Cultureel Erfgoed gemeente Rijswijk' (2013) is een verwachtingenkaart van de gemeente Rijswijk opgenomen. Deze kaart is een verfijning van de IKAW, mede op basis van recent onderzoek en kennis van het taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk. Volgens de archeologische waarden- en beleidskaart van Rijswijk, onderdeel van de nota, kaartlaag Neolithicum, Brons- en IJzertijd ligt de landtong in de zone met een middelhoge verwachting voor bodemvondsten uit het Neolithicum en lage verwachting voor de Bronstijd en IJzertijd. Op de kaartlaag Romeinse tijd en de late Middeleeuwen/Nieuwe tijd ligt de Landtong in de zone met een lage verwachting op bodemvondsten uit de Romeinse tijd en een middelhoge verwachting voor de late Middeleeuwen en jonger (afb. 6).

Afbeelding 6.

De Landtong op de archeologische waarden- en beleidskaart van Rijswijk. Links de kaart voor het Neolithicum, Brons- en IJzertijd, rechts die voor de Romeinse tijd en Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd.

3.1.2. toekomstige situatie

Op de Landtong worden onder meer bedrijfsruimtes gebouwd voor beginnende ondernemers, komt een horecavoorziening en zal een kleine jachthaven worden ontwikkeld. Het project heeft de naam 'Harbour Village' gekregen.

4. Geologie en historie van de Landtong

4.1. Prehistorie

De bovenste meters van de bodem van Rijswijk zijn tot stand gekomen in het Holoceen. Het begin van het Holoceen, ca. 10.000 jaar geleden, kenmerkt zich door de stijging van de temperatuur. Hierdoor smolten de poolkappen en kwam er veel water vrij. Door de stijging van de zeespiegel kwam een laag gelegen gebied onder water te staan en ontstond de Noordzee. De kustlijn van Nederland verschoof steeds verder in oostelijke richting. Hierbij werden telkens lagen zand en klei afgezet (Laagpakket van Wormer). De top van het 'oude landschap' -de Pleistocene zandgronden- liggen daardoor nu op vele meters diepte. De top van het Pleistoceen zand in de Plaspoelpolder ligt op een diepte van zo'n 16 meter beneden NAP (Gutjahr 2002). In dat landschap kunnen prehistorische bewoningssporen aanwezig zijn, maar deze zullen door hun diepe ligging niet bedreigd worden door de bouwactiviteiten.

Omstreeks 4100 voor Chr. trad hierin verandering op. De kustlijn stabiliseerde zich enige tijd en verplaatste zich vervolgens weer terug in westelijke richting. Van de oudste kustlijn is door latere kustontwikkelingen slechts een klein deel bewaard gebleven. De restanten ervan bevinden zich in een zone die zich uitstrekt van de gemeente Westland, door het zuiden van Rijswijk tot in Leidschendam. De oudste sporen van menselijke activiteiten in het kustgebied van West-Nederland worden in deze zone aangetroffen. Voor de eerste maal zijn deze vondsten in 1993 gedaan in het cunet van Rijksweg 4. In latere jaren zijn in de directe omgeving nog enkele vindplaatsen aangetroffen waaronder op Ypenburg en in de Harnaschpolder. De bewoning dateert uit de periode 3800 - 3400 voor Chr. De mensen leefden op lage duinen en hielden zich bezig met landbouw en jacht en met het verzamelen van vruchten en knollen. Op de duinen bouwden zij huizen en lieten zij afval achter als potscherven, slachtafval en afval van vervaardiging van vuurstenen werktuigen. Op Ypenburg werd een grafveld gevonden waarin de resten van 42 individuen zijn aangetroffen (Koot, Bruning en Houkes 2008) (afb. 7).

*Afbeelding 7.
Grafveld Ypenburg. Skelet
van een volwassen vrouw.
Foto: D. Visbach.*

Voor de aanleg van de wegen tijdens het bouwrijp maken van de Plaspoelpolder zijn grondboringen verricht voor de bodemopbouw. Enkele grondboringen zijn geplaatst waar nu de Veraartlaan ligt. Op basis van deze boringen kan een inschatting worden gemaakt van de diepte waarop prehistorische bewoningssporen te verwachten zijn: ongeveer 280 centimeter beneden NAP en dieper. Het oude kustlandschap is bedekt met jongere natuurlijke bodemlagen en recente ophogingen.

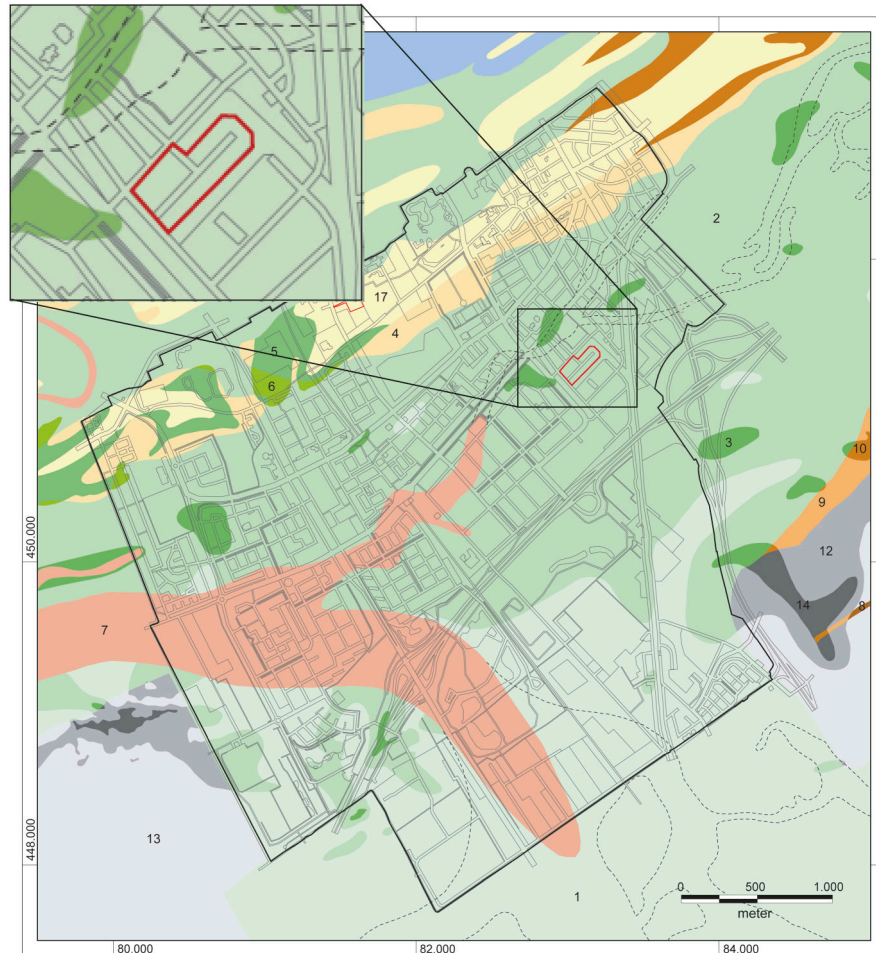
Met het verschuiven van de kustlijn in westelijke richting ontstond langs de kust een strandwallengordel met duinen. De meest oostelijke strandwal van deze gordel loopt van Voorschoten tot in Rijswijk. De Van Vredenburgweg markeert ruwweg de lengte van de strandwal. Tussen de meest oostelijke kustlijn en deze strandwal lag een strandvlakte met duinen. Zo'n duin is in 1993 aangetroffen bij de aanleg van de Rijswijkse spoortunnel ten zuiden van de Generaal Spoorlaan. De top lag op zo'n 270 centimeter beneden NAP en was ongeveer vijftig meter breed en 125 centimeter hoog. Op slechts 400 meter ten noordwesten van dit duin is een ander duin gevonden aan de J. Braakensieklaan in 2006 (Holthausen en Vos 2008). Tot op heden zijn geen archeologische resten op de duinen van deze strandvlakte aangetroffen. Er zullen veel duinen in de strandvlakte hebben gelegen waarvan er slechts weinig zijn getraceerd, laat staan dat er onderzoek is gedaan naar aanwijzingen voor bewoning. Bij bouwplannen als die van de Landtong is het van belang na te gaan of duinen in de ondergrond aanwezig zijn en zo ja, of er archeologische resten aanwezig zijn.

4.2. Romeinse tijd

Mede door de stijging van de grondwaterspiegel werd het achter en het tussen de strandwallen gelegen gebied steeds vochtiger, waarbij veenvorming optrad tot een meters dik pakket. Aan de veengroei kwam een einde toen omstreeks 500 voor Chr. de zee het achterland binnendrong (afb. 9).. Vanuit de Maasmond liep een grote getijdengeul, later de Gantel genaamd, door Naaldwijk en Wateringen om in Rijswijk af te buigen richting Delft. De getijdengeul vormde de kern van een uitgestrekt netwerk van kleinere krekken. Nog voor het begin van onze jaartelling was een groot deel van dit stelsel verland. Door reliëfinversie kwamen toen de oude kreekbeddingen als ruggen in het landschap (zogenoemde kreekruggen) te liggen. Ook de oeverwallen langs de getijdengeul werden hoge delen in het landschap. Dergelijke hoge stukken waren aantrekkelijk voor bewoning. Op de kreekruggen en de oeverwallen van het Gantelsysteem worden nederzettingen aangetroffen, daterend vanaf de Romeinse tijd (eerste-derde eeuw na Chr.). In de zone waarin het plangebied gelegen is, komen tal van kreekruggen en oeverwallen voor. In de directe omgeving van het plangebied zijn ook enkele bewoningsplaatsen uit de Romeinse tijd gevonden (afb. 8).

*Afbeelding 8.
Sporen van bewoning uit de
Romeinse Tijd. De opgraving
Rijswijk-De Bult, 1967-1969.*

Legenda Geologie

- Laagpakket van Walcheren aan maaiveld of onder stadsophogingsdek (hoofdzakelijk zand)**
- 1 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen op Laagpakket van Wormer en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk dieper liggen dan 5m -NAP
 - 2 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen op Laagpakket van Wormer en/of Laag van Rijswijk en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk ondieper liggen dan 5m -NAP
 - 3 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen, op Laag van Ypenburg, op Laag van Rijswijk of Laagpakket van Wormer
 - 4 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen, op Laag van Voorburg, op Laagpakket van Rijswijk
 - 5 Laagpakket van Walcheren, op Laag van Voorburg
 - 6 Laagpakket van Walcheren, op Laag van Rijswijk en/of Laagpakket van Wormer
 - 7 Laagpakket van Walcheren, waar de Gantel Laag (geulafzettingen) zich diep ingesneden heeft in de onderliggende afzettingen
 - 8 Laagpakket van Walcheren (Gantel Laag), met een beperkte insnijding in de onderliggende afzettingen (restant Hollandveen is nog aanwezig)
- Formatie van Nieuwkoop aan maaiveld of onder stadsophogingsdek (hoofdzakelijk zand)**
- 8 Hollandveen op Laagpakket van Wormer en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk dieper liggen dan 5m -NAP
 - 9 Hollandveen op Laagpakket van Wormer en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk ondieper liggen dan 5m -NAP
 - 10 Hollandveen, op Laag van Ypenburg
 - 11 Hollandveen, op Laag van Voorburg
- Laagpakket van Wormer aan maaiveld**
- 12 Afzettingen van Wormer aan maaiveld en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer of de Laag van Rijswijk ondieper liggen dan 5m -NAP
 - 13 Afzettingen van Wormer aan maaiveld en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer of de Laag van Rijswijk dieper liggen dan 5m -NAP
 - 14 Laag van Ypenburg, eventueel bedekt met een dunne laag van het Laagpakket van Wormer
- Laagpakket van Schoorl aan maaiveld of onder stadsophogingsdek (hoofdzakelijk zand)**
- 17 Laag van Voorburg, met eventueel een deklaag van de Laag van Den Haag, dunner dan 2m
- Plangebied

Afbeelding 9.

Gemeente Rijswijk en de Landtong op de geologische kaart van Rijswijk.

Een bijzondere vondst dicht bij de locatie 'Landtong' was een mijlpaal uit de Romeinse tijd. Deze werd in 1963 gevonden op een braakliggend terrein aan de Henriëtte Roland Holstlaan. De paal was kort daarvoor door grondverzet op dat terrein terechtgekomen. De vondst van een fragment van een andere mijlpaal in 2005 gaf meer duidelijkheid over de oorspronkelijke locatie van de in 1963 gevonden mijlpaal.

Het fragment mijlpaal van 2005 werd gevonden op de hoek van de Huis te Landelaan en de Sir Winston Churchillaan bij beschoeiingswerkzaamheden. Een kleine opgraving (onderzoeksmeldingsnummer 17478) leverde informatie op waaruit kon worden opgemaakt dat op deze plek in de Romeinse tijd een hoofdweg lag. De aanwezigheid van zo'n belangrijke weg is al in 1996 bevestigd door de vondst van maar liefst vier mijlpalen op de bouwlocatie Wateringse Veld (Waasdorp 2003). De Romeinse hoofdweg maakt deel uit van de hoofdinfrastructuur waarmee de belangrijkste plaatsen en forten met elkaar waren verbonden. Het wegenstelsel in dit gebied hangt samen met de vlakbij gelegen stad Forum Hadriani. Deze stad lag ter plaatse van het huidige park Arentsburgh in Voorburg. De 'Landtong' ligt in de naaste omgeving van de Romeinse hoofdweg. Onderzoek op vergelijkbare terreinen als Wateringse Veld en RijswijkBuiten toont aan, dat een dergelijke zone intensief werd bewoond. Dat zal voor de Plaspoelpolder niet anders zijn. Enkele archeologische vindplaatsen in de directe omgeving als De Bruyn Kopstraat en de Havenstraat tonen dit aan (zie hoofdstuk 5).

4.3. Middeleeuwen en Nieuwe tijd

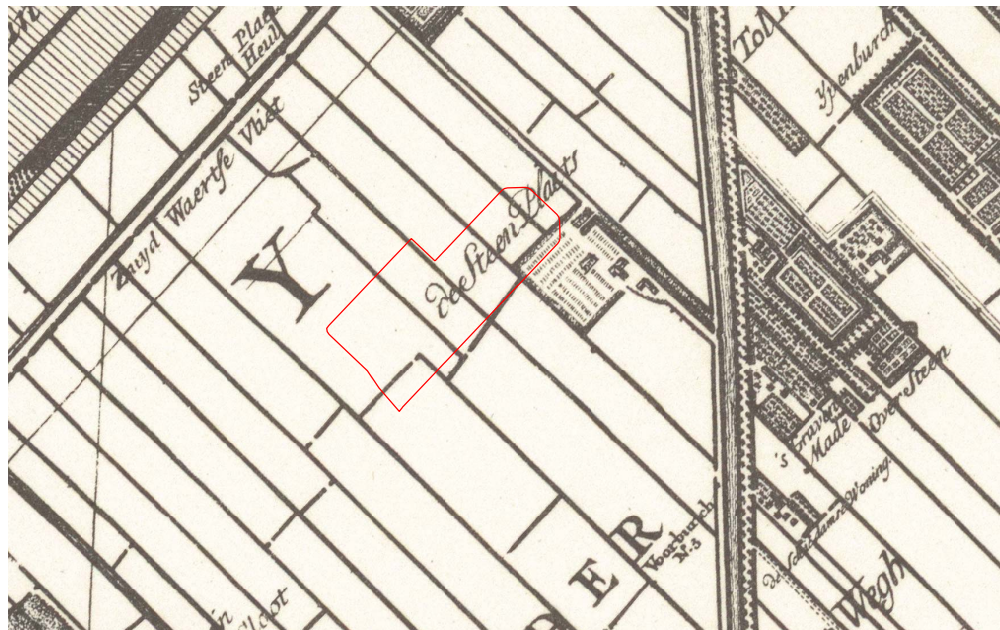
Aan het einde van de Romeinse tijd raakte de streek grotendeels ontvolkt. In deze streek zijn tot op heden nauwelijks sporen van bewoning aangetroffen uit het einde van de Romeinse tijd en het begin van de Vroege Middeleeuwen. Aantoonbare vroegmiddeleeuwse bewoning is aangetroffen op onder meer de Hoogwerf in Naaldwijk, op de locatie Forum Hadriani in Voorburg en in het duingebied van Monster en Den Haag.

In de loop van de Middeleeuwen nam de bevolking sterk in omvang toe. Daarmee nam ook de behoefte aan landbouwgrond toe. Vanuit de bestaande woongebieden (vooral op de zandgronden langs de kust) werd de ontginning van het klei- en veengebied ter hand genomen.

In Rijswijk werd het klei- en veengebied in de twaalfde eeuw ontgonnen. Het gebied werd ontgonnen vanaf de strandwal die zich ongeveer een kilometer ten noorden van de Landtong bevindt. De Van Vredenburgweg ligt min of meer op de lengteas van deze zandrug. De strokenverkaveling van de Plaspoelpolder dateert in aanleg uit die periode. De oudste kaart met een goed beeld van het plangebied is in 1712 gedrukt (afb. 10). Op deze zeer gedetailleerde kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door Jacob en Nicolaas Kruikius is de Plaspoelpolder goed zichtbaar. De locatie 'Landtong' dan in gebruik als landbouwgrond. Een klein deel van de ooststrand van de Landtong maakt deel uit van de zogeheten Steenplaets, een steenbakkerij.

De steenbakkerij 'De Steenplaets' is in de Late Middeleeuwen (mogelijk in de vijftiende eeuw) ontstaan en produceerde vooral baksteen en waarschijnlijk ook plavuizen en dakpannen. De bedrijfsgebouwen en bedrijfsterrein waren grotendeels gelegen op de plaats waar nu de Gemeentewerf en de zuidelijke en oostelijke havenarmen liggen. Een klein deel van het bedrijfsterrein valt nog net binnen de Landtong. In het begin van de negentiende eeuw werd de bedrijfsvoering beëindigd. Op dezelfde plek stond daarna nog enige tijd een landhuis.

Afbeelding 10.
De kaart van het
Hoogheemraadschap van
Delfland door Kruikius uit
1712. De Landtong is met
een rode lijn ingetekend. De
steenbakkerij De Steenplaets
overlapt voor een klein deel
de Landtong..

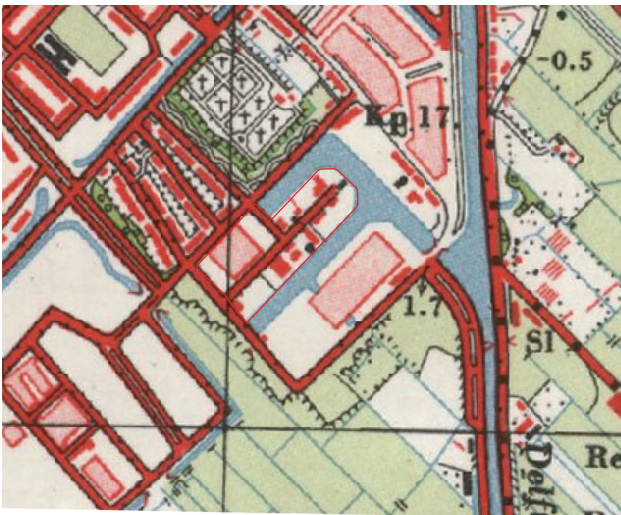
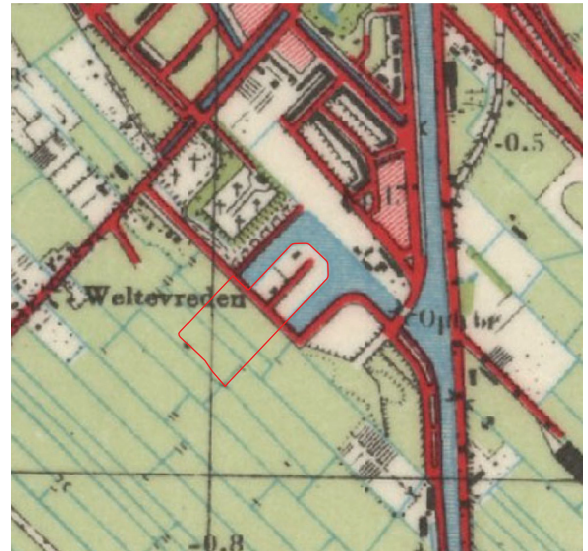

De steenbakkerij had grondstoffen nodig waaronder klei. De klei kwam voor een deel uit de directe omgeving. Diverse percelen in de Plaspoelpolder werden aangekocht door de steenbakkers en afgegraven voor de klei. In 2012 kwamen sporen van kleiwinning te voorschijn bij een verkennend onderzoek bij het Europees Octrooi Bureau aan de Veraartlaan (Briels 2013).

4.4. De twintigste eeuw en heden

Omstreeks 1900 nam in Rijswijk de behoefte aan woningen sterk toe. Rond dezelfde tijd (1901) werden gemeenten verplicht een uitbreidingsplan op te stellen. In Rijswijk werd door de architect J. Mutters een uitbreidingsplan ontworpen. Het werd in 1906 vastgesteld door de gemeenteraad (Van Breugel 1993, 13 en 14). Als gevolg van de veranderende inzichten en behoeften volgden nieuwe uitbreidingsplannen. Vanaf 1900 werden in fasen nieuwe woonwijken rondom de oude dorpskern gebouwd. De Tweede Wereldoorlog leidde tot een tijdelijke onderbreking in de bouw. Na de Tweede Wereldoorlog werd al spoedig de draad weer opgepakt, zij het op een veel grotere schaal. De toenmalige woningnood leidde tot de ontwikkeling van grote uitbreidingsplannen. Voor Rijswijk lag een bouwopdracht om niet alleen voor eigen behoefte te bouwen, maar ook voor die van de regio.

Er was in Den Haag omstreeks 1950 een groot tekort aan ruimte voor bedrijven en Rijswijk had grond in de Plaspoelpolder beschikbaar. Voor de ontwikkeling en exploitatie vormden de gemeenten Rijswijk en Den Haag in 1953 een samenwerkingsverband: het Industrieschap de Plaspoelpolder. De Plaspoelpolder werd bouwrijp gemaakt door de sloop van alle opstallen, het dempen van de poldersloten en ophogen van het gebied. In de loop van de jaren ontwikkelde de Plaspoelpolder zich van industrieterrein tot bedrijven- en kantorenlocatie. De Rijswijkse Haven maakte vanaf het begin deel uit van dit nieuwe bedrijventerrein. In 1952 stonden er op de Landtong nog nauwelijks gebouwen maar dat veranderde in de daarop volgende jaren (afb. 11). Ook wordt de zuidelijke havenarm verlengd tot aan de Koopmansstraat. Op de topografische kaart van 1958 zijn verschillende gebouwen zichtbaar. In de daarop volgende jaren wordt de gehele Landtong bebouwd.

Afbeelding 11.
 Topografische kaarten met daarop het plangebied in rood kader.
 Van links naar rechts en van boven naar onder: 1924, 1952, 1958 en 1981.

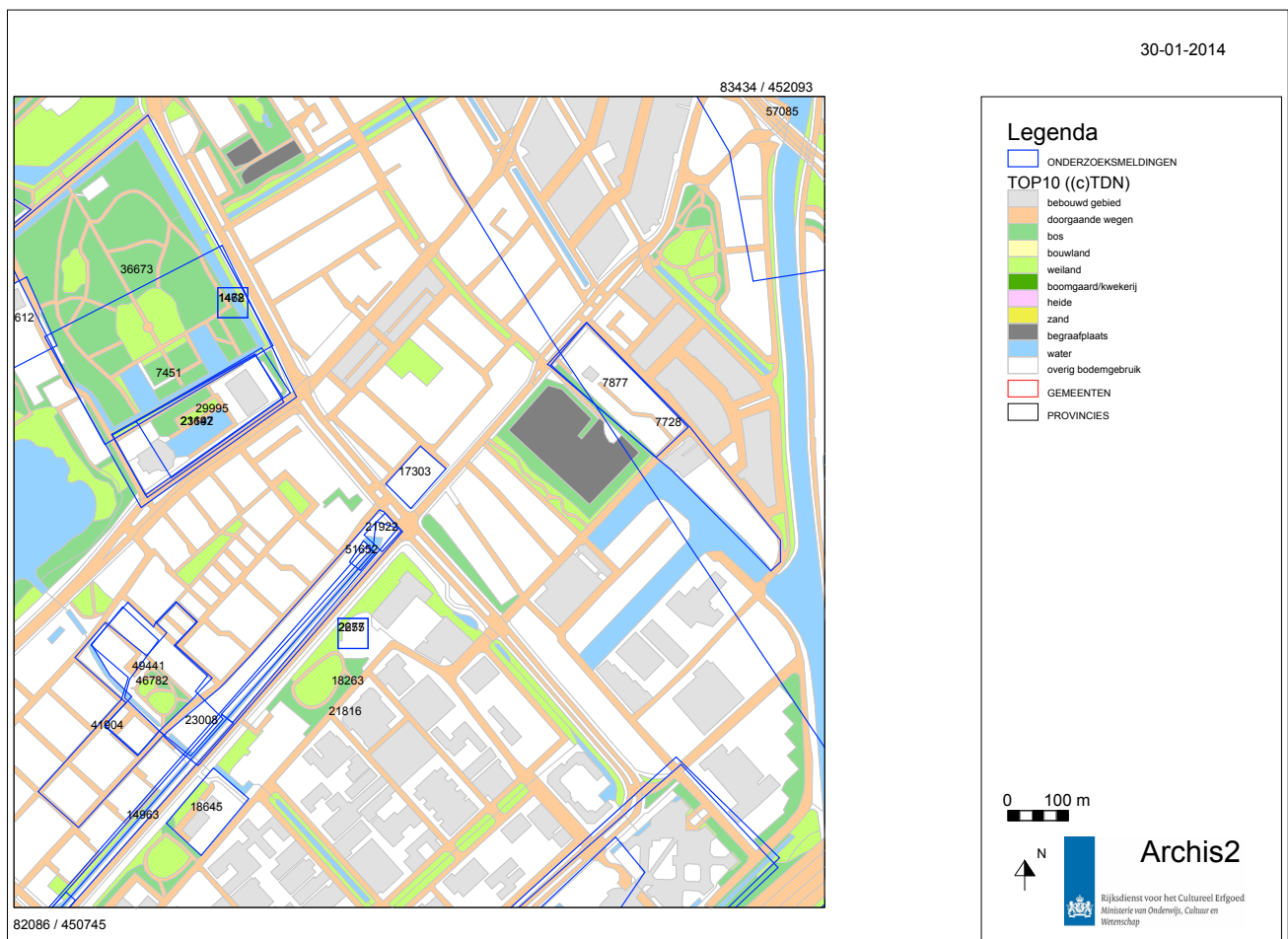
5. Archeologische vindplaatsen

In het plangebied zijn geen archeologische vindplaatsen bekend. Dit is niet zo vreemd omdat bij eerdere grondwerkzaamheden geen archeologische onderzoek plaatsvond. In de directe omgeving zijn wel archeologische vindplaatsen bekend.

In het landelijke informatiesysteem Archis zijn de volgende relevante vindplaatsen geregistreerd in een straal van ongeveer 500 meter rondom De Landtong (afb. 12). Tijdens bodemkarteringswerkzaamheden zijn potscherven uit de Romeinse tijd aangetroffen. De vindplaats ligt op de overgang van De Bruyn Kopstraat naar de Treubstraat (afb. 12-1, Archisnummer 24161). Op korte afstand van deze vindplaatsen vond in 1994 een verkennend onderzoek plaats aan de Treubstraat, voorafgaand aan de bouw van het politiebureau (Koot 1995). Bij dit onderzoek werd een greppel uit de Romeinse tijd gevonden als ook potscherven uit dezelfde periode. Bij hetzelfde onderzoek zijn gegevens verzameld over kleiwinning uit de Late Middeleeuwen en / of de Nieuwe tijd (afb. 12-13, Archisnummer 2275).

Aan de Henriëtte Roland Holstlaan werd in 1963 een mijlpaal uit de Romeinse tijd gevonden. De vondst werd gedaan in grond die van elders kwam (afb. 12-nr. 5, Archisnummer 24166). Met de vondst van een groot stuk van een tweede mijlpaal in 2005 op het vlakbij gelegen kruispunt kon ook definitief worden vastgesteld dat de in 1963 gevonden mijlpaal van deze nieuwe vindplaats afkomstig is (afb. 12-nr. 4, Archisnummer 17478). Op deze vindplaats werd ook een Romeinse weg aangetroffen. De vondst van mijlpalen langs de weg toont het belang van deze weg aan binnen de hiërarchie van wegen binnen het Romeinse Rijk.

Afbeelding 12.
Archeologische vindplaatsen in de omgeving van de Landtong. De nummers van de vindplaatsen verwijzen naar tabel 1 op pagina 17..

Bij een verkennend onderzoek op de locatie (afb. 12-nr. 12, Archisnummer 18645). de Sir Winston Churchillaan 275 werd ondanks de zware, recente verstoringen toch fragmenten aardewerk uit de Romeinse tijd in een boommonster aangetroffen (Van Dasselaar en Ter Schegget 2006).

Op korte afstand van de Landtong werd in 1978 bij de sloop van de houtzagerijmolen Het Fortuin aan het Jaagpad een randfragment van een geïmporteerde Romeinse pot gevonden (afb. 12-3, Archisnummer 120811). Aan de overzijde van het Rijn-Schiekanaal is aan de Delftweg in 1988 een nederzettingsterrein uit de Romeinse tijd gevonden (afb. 12-6, Archisnummer 21747). In hetzelfde jaar werd op korte afstand van de nederzetting eveneens aan de Delftweg potscherven aardewerk uit de Romeinse tijd gevonden (afb. 12-8, Archisnummer 120812). Ook deze scherven duiden op een nederzetting in de bodem.

Bij archeologisch vooronderzoek voor de nieuwbouw voor het Europees Octrooi Bureau werden aan de Veraartlaan resten gevonden van kleiwinning uit de zeventiende- en/of achttiende eeuw (Briels 2013) (afb. 12-14, Archisnummer 50378).

In tabel 1 is een overzicht van de archeologische vindplaatsen opgenomen.

Tabel 1

Cat.nr.	Straat	Projectcode of locatie	Archisnr.	Coördinaten	Onderzoek	Aard vondst
1	De Bruyn Kopstraat	-	24161	82.750 / 451.150	Waarneming; bodemkartering door Stiboka in 1945	Romeins aardewerk in een bodemlaag.
2	Havenstraat	-	24107 (ook: 120803)	82.850 / 451.500	Waarneming 1951	Romeins aardewerk
3	Jaagpad	-	120811	83.400 / 450.720	Waarneming, losse vondst, 1978	Randfragment ruwwandige pot, Romeins aardewerk
4	Sir Winston Churchillaan, hoek Huis te Landelaan	-	17478 (14963, 18263, 21816, 21922 en 23008)	82.163 / 450.743	Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek, 2005	Fragment mijlpaal, weg, watergang, alle Romeinse tijd.
5	Henriëtte Roland Holstlaan	-	24166	82.040 / 450.730	Waarneming, losse vondst, 1963	Mijlpaal, Romeinse tijd. Door onderzoek in 2005 vastgesteld dat de mijlpaal afkomstig is van locatie nummer 4
6	Delftweg	Broekpolder 06	21747	83.550 / 450.550	Opgraving, 1988	Greppels, bot en aardewerkscherven, Romeinse tijd
7	Delftweg	Broekpolder 07	21748	83.670 / 450.470	Veldkartering, 1988	Potscherf, Romeinse tijd
8	Delftweg	Broekpolder 031	120812	83.550 / 450.300	Veldkartering, 1988	Aardewerkscherven, Romeinse tijd
9	Delftweg	Broekpolder 031	21749	83.900 / 450.050	Waarneming, 1988	Greppels, mogelijk Romeinse tijd

10	Delftweg	Broekpolder 030	21816 (ook 21815, 21817)	83.850 / 449.950	Opgraving, 1988	Buitenplaats Kraeyenburch, Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
11	Lange Kleiweg	Rijswijkse Hockey Club	120815	82.800 / 449.450	Waarneming, 1985	Aardewerk-scherven, Romeinse tijd
12	Sir Winston Churchillaan 275	-	18645	82.407 / 450.904	Booronderzoek, 2006	Fragmenten Romeinse aardewerk in boring.
13	Treubstraat	Politiebureau	2275	82.650 / 451.200	Proefsleuven- onderzoek, 2006	Greppel, waarschijnlijk Romeinse tijd, fragmenten Romeinse aardewerk
14	Veraartlaan	Europees Octrooi Bureau	50378	83.105 /		

6. Archeologisch verwachtingsmodel

Op basis van de geologie en de historie van de Landtong kunnen we een archeologische verwachting weergeven voor het onderzoeksgebied.

Onder het huidige maaiveld ligt een pakket bodemlagen bestaande uit een ophoingslaag met daaronder de oude bouwvoor. De oude bouwvoor lag aan het oppervlak tot dat de Plaspoelpolder bouwrijp werd gemaakt. Onder dat pakket ligt een dikke laag klei die wordt gerekend tot het Laagpakket van Walcheren. In de top van deze kleilaag zijn bewoningssporen te verwachten uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen. Dit kunnen resten zijn van gebouwen, greppels, waterputten, etc. Het toenmalige loopvlak zal verdwenen zijn door agrarisch grondgebruik als ploegen. Zo'n situatie is in deze streek bij verschillende archeologische opgravingen geconstateerd. Dieper gaande bewoningsresten als waterputten, greppels en in de grond geslagen palen van gebouwen zijn wel bewaard gebleven.

In eerste instantie is het doel inzicht te krijgen in de archeologische waarden van het plangebied. Het gaat hierbij om de aard van de vindplaatsen, de ligging, de conserveringstoestand en het belang (is het behoudenswaardig en zo ja; is behoud mogelijk door planinpassing). Met het archeologisch onderzoek zijn vragen te beantwoorden met betrekking tot de historie van Rijswijk. De archeologische resten vormen immers een unieke bron van informatie.

Op basis van de bekende gegevens over de historie van de Landtong en de omgeving moet rekening worden gehouden met twee niveaus waar archeologische resten te verwachten zijn. In het oudste en diepste niveau (A) is bewoning uit de Prehistorie mogelijk. In het jongste en hoogst gelegen niveau (B) zijn bewoningssporen van de Romeinse tijd en jonger te verwachten.

6.1. A. Niveau met resten uit de prehistorie

6.1.1. *Verwachting*

In de ondergrond ligt een landschap uit de prehistorie. Het is een strandvlakte waar verspreid gelegen duinen in voorkomen. Bij de keuze van vestigingsplaatsen waren dergelijke wat hoger gelegen plekken de meest aantrekkelijke bewoningsplaatsen. Dit oude kustlandschap ligt onder het Laagpakket van Walcheren en Hollandveen. De duintoppen kunnen geërodeerd zijn, waardoor het Laagpakket van Walcheren direct op het duin(top) ligt. De maximale diepte waarop bewoningssporen zijn te verwachten, is ongeveer 2,8 m -NAP en dieper.

6.1.2. *Maatregel*

Van de bouwplannen vormen diepgaande voorzieningen als een ondergrondse parkeergarage en kelders (liftschachten) de belangrijkste bedreigingen voor de duinen. Ter controle dienen er grondboringen te worden verricht. De boordichtheid moet voldoende zijn om vast te stellen dat er geen duinen aanwezig zijn. Tijdens het booronderzoek moet gelet worden op bodemlagen met archeologische indicatoren en rekening gehouden worden met geërodeerde bodemlagen. Daardoor kunnen lagen (met indicatoren) verdwenen zijn, terwijl wel grondsporen aanwezig kunnen zijn. De boordichtheid wordt bepaald door het Bevoegd Gezag.

Een groot deel van de Landtong is bebouwd of had bebouwing met kelders waardoor grondboringen daar niet mogelijk zijn of zin hebben.

In het resterende deel van het gebied hebben grondboringen wel zin.

Wanneer het booronderzoek geen duinen oplevert, dan is verder onderzoek naar dit niveau niet nodig. Een onderzoek met proefsleuven is overigens een betere onderzoeksmethode. Om praktische redenen (diepte, kosten, trefkans, huidig grondgebruik) is een booronderzoek een 'next best' oplossing.

6.2. B. Niveau met resten uit de Romeinse tijd en jonger

6.2.1. Verwachting

In de Romeinse tijd was de regio dicht bewoond. Er was een ingericht landschap. Verspreid over het gebied lagen nederzettingen. De meeste nederzettingen bestonden uit één boerderij, maar er kwamen ook grotere nederzettingen voor. Tussen de nederzettingen was het landschap verkaveld met behulp van gegraven greppels. Net ten noorden van de het bedrijventerrein De Plaspoelpolder lag een belangrijke weg. Langs deze weg is de trefkans op bewoningssporen zeer groot. Het is niet bekend in hoeverre de zone vanaf de weg zich uitstrekt tot in het bedrijventerrein. Over de middeleeuwse bewoning is onvoldoende informatie beschikbaar. Over de wat jongere periode bestaan - spaarzaam - schriftelijke bronnen die echter geen aanwijzingen bevatten voor boerderijen of andere vormen van bebouwing. Uit de ontginningsperiode (elfde - twaalfde eeuw) zijn geen schriftelijke bronnen overgeleverd. Uit onderzoek is bekend dat van de elfde tot zeker in de vijftiende eeuw boerderijen diep in de polder stonden en later naar hoofdwegen zijn verplaatst. De bewoningsresten van de Romeinse tijd en jonger bevinden zich in de toplaag van de kleiafzettingen behorend tot het Laagpakket van Walcheren. Dit niveau ligt onder de bouwvoor en eventuele recente ophogingslaag. De diepte ten opzichte van het maaiveld is afhankelijk van de dikte van de bouwvoor en recente ophogingslagen. De kans op middeleeuwse nederzettingssporen in de bodem de Landtong is middelhoog.

Door de ligging van de steenbakkerij 'de Steenplaets' tot in de rand van de landtong zijn mogelijk resten van de steenbakkerij of bedrijfsafval als kuilen met misbaksels te verwachten. Er is maar weinig bekend over de productie van deze steenbakkerij. Het onderzoek van misbaksels kan hierin meer inzicht verschaffen. Resten van de bakovens en bedrijfsgebouwen zijn bij de aanleg van de haven en bedrijventerreinen mogelijk volledig verloren gegaan maar mogelijk kuilen met productieafval langs de rand en aan de buitenzijde van de voormalige Steenplaets nog wel aanwezig. In de bodem van de Landtong kan productieafval worden verwacht.

*Afbeelding 13.
De bouwput voor de
aanleg van Rijksweg 4 in
de Hoekpolder is een duin
doorsneden. In het profiel
is het duin goed zichtbaar.
De donkere band in het
(veen) is later over het duin
gegroeid. Het buigt mee
met de top van het duin.
Op het veel ligt een meters
dik pakket klei. De grasrand
markeert het huidige
maaiveld.*

6.2.2. *Maatregel*

Grondwerkzaamheden bij de sloop van de bestaande bebouwing, de aanleg van bouwputten, het aanleggen van diepriolen, etc. kunnen een bedreiging vormen voor bewoningssporen uit de Romeinse tijd en jonger. De dikte van de ophogingslaag is bepalend voor de bedreiging van de archeologische resten.

De resten van de Romeinse tijd en jonger liggen direct onder de oude bouwvoor met jongere ophogingslaag. Door grondbewerking in het verleden zijn de Romeinse en middeleeuwse woonlagen in de bouwvoor opgenomen en daardoor verdwenen. Daarom is een booronderzoek ongeschikt om dergelijke woonplaatsen op te sporen. De nederzettingen met bijbehorende verkavelingssystemen dienen te worden opgespoord met behulp van proefsleuven. De mate van verstoring van de bovenste laag van Landtong is zodanig dat het aanleggen van proefsleuven geen zin meer heeft. Met een booronderzoek kan worden nagegaan of de mate van recente verstoringen door de recente bouw en sloop van bedrijfspanden het aanleg van proefsleuven nog zinvol is.

7. Conclusies en aanbevelingen Bureauonderzoek

Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek is nodig om meer inzicht te krijgen in de archeologische waarden van het plangebied. Hoe eerder dergelijke gegevens bekend zijn, des te beter er in de fase van planvoorbereiding rekening kan worden gehouden met archeologische resten. Het overheidsbeleid is gericht op het behoud van vindplaatsen. Het verdient de voorkeur om voorafgaand aan de planvoorbereiding de archeologische informatie ter beschikking te hebben. Het kan in latere fasen van de planvorming vertraging voorkomen als archeologische vindplaatsen alsnog in het plan moeten worden ingepast. Wanneer behoud van een (gedeelte van een) vindplaats niet mogelijk is, kan het archeologische onderzoek tijdig worden opgenomen in de planning en de begroting van de ontwikkelingswerkzaamheden. Daarom is in het plangebied een booronderzoek uitgevoerd om aanvullende gegevens te verkrijgen. In hoofdstuk 6 worden de resultaten van het booronderzoek gepresenteerd.

*Afbeelding 14.
De landtong tijdens
de sloop van de oude
gebouwen, dus vóór het
booronderzoek.*

8. Het booronderzoek (Y. Raczynski-Henk)

8.1. Doel van het booronderzoek

Het doel van het booronderzoek was het documenteren van de diepteligging van de in het plangebied verwachte duinafzettingen evenals het verkrijgen van een indruk van de aard van de overgang van de top van deze duinafzettingen naar de erboven gelegen jongere afzettingen. De tijdens dit onderzoek verkregen informatie dient als aanvulling op het bureauonderzoek (zie voorgaande hoofdstukken) ten einde een advies te kunnen formuleren met betrekking tot de omgang met het plangebied bij eventuele toekomstige ontwikkelingsplannen.

8.2. Gespecificeerde archeologische verwachting booronderzoek

De landtong was grotendeels bebouwd met industriële gebouwen die in de loop van 2012 en 2013 allemaal gesloopt zijn. De bovengrond is geëgaliseerd door middel van grondverbetering en het opbrengen van zand. In het zuidwestelijke deel van het plangebied bevindt zich een betonnen kelder die niet alleen booronderzoek verhindert, maar die tevens zo diep is dat de verwachte duinzanden al verstoord zullen zijn.

In de rest van het plangebied worden afzettingen behorende tot het Gantelsysteem verwacht, gelegen op afzettingen bestaande uit oude duin- en/of strandzanden, al dan niet met Hollandveen ingeschakeld. Voor de duinafzettingen geldt in principe een hoge verwachting voor bewoning uit het Neolithicum, mits de top van het oorspronkelijke duin niet door latere activiteiten geërodeerd of anderszins verstoord is. Indien dit het geval is, dient de archeologische verwachting naar beneden te worden bijgesteld.

Voor de top van de afzettingen behorende tot het Gantelsysteem geldt een onbekende verwachting voor de aanwezigheid van resten of sporen van een steenbakkerij die in de Nieuwe tijd in het plangebied gelegen heeft. De trefkans voor sporen van deze steenbakkerij hangt in hoge mate af van de mate van verstoring van de bovengrond als gevolg van het landgebruik in recente tijden.

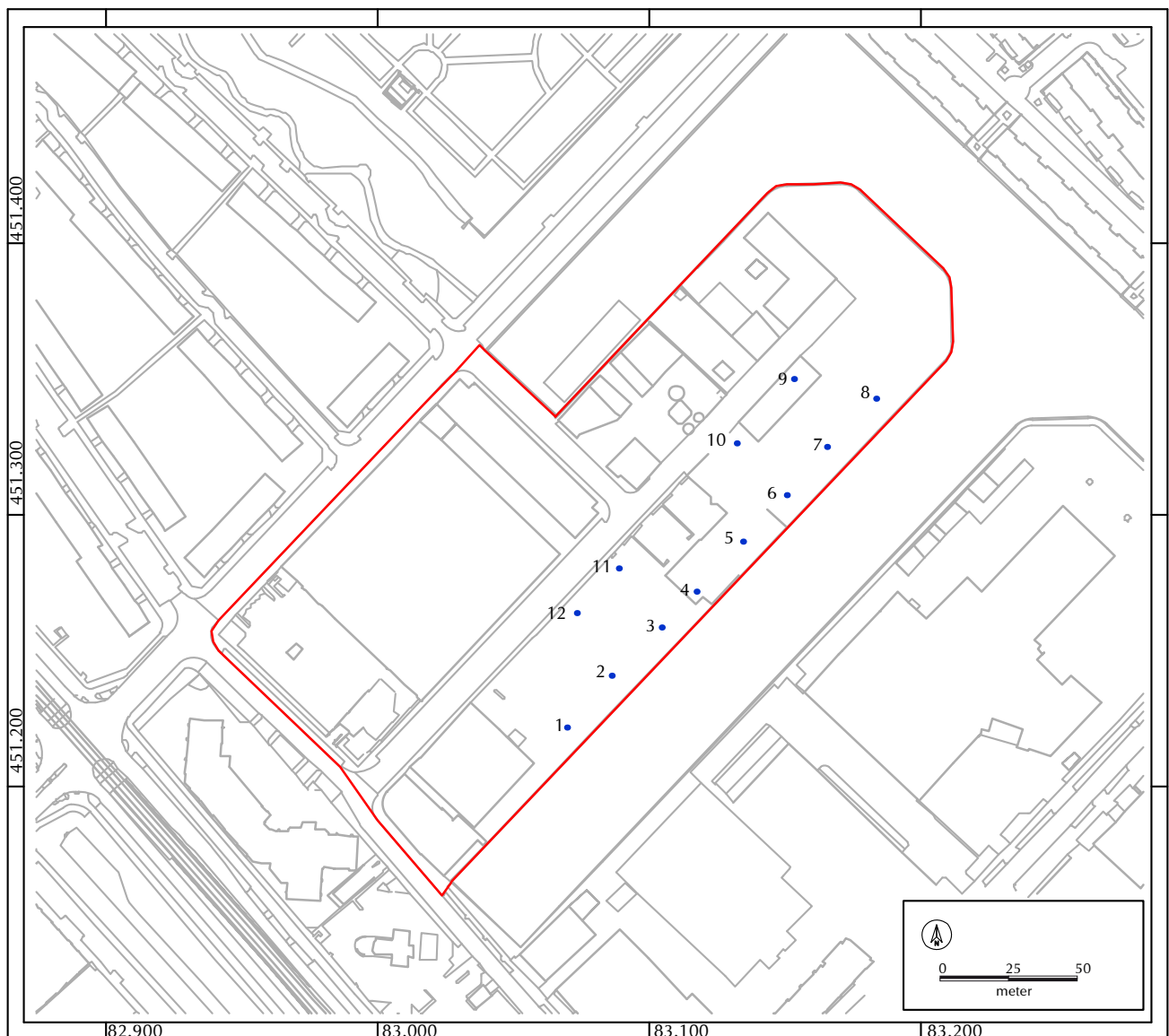
9. Methoden

Het veldonderzoek bestond uit een verkennend booronderzoek. Tijdens het veldonderzoek zijn 18 boringen verricht. **Hans, ik heb niet meer dan 12 coördinaten gehad (zie bijlage). Waar die andere 6 zijn gezet is mij onbekend.** De boringen zijn zo goed mogelijk gezet in twee raaien met een afstand van 25 meter tussen de boringen. De locatie van deze boringen werd echter in hoge mate bepaald door lokale omstandigheden (ondoordringbare lagen, storthopen, grote waterplassen, locaties met vervuilde grond), waardoor aanzienlijke afwijkingen in het grid zijn ontstaan (afb 15).

De maximale boordiepte bedroeg 5,0 m -mv (circa 4,7 m -NAP) en de boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm en een gutsboor met een diameter van 3 cm. De boringen zijn lithologisch conform NEN 5104 (Buth 1989) beschreven en met behulp van een RTK-GPS ingemeten (x-, y- en z-waarden). Het boorresidu is in het veld met het blote oog gecontroleerd op de aanwezigheid van archeologische indicatoren.

Het veldonderzoek is uitgevoerd door Y. Raczynski-Henk en D. Schulz. De eerstgenoemde verzorgde ook de rapportage van het onderzoek.

Afbeelding 15.
Positie grondboringen

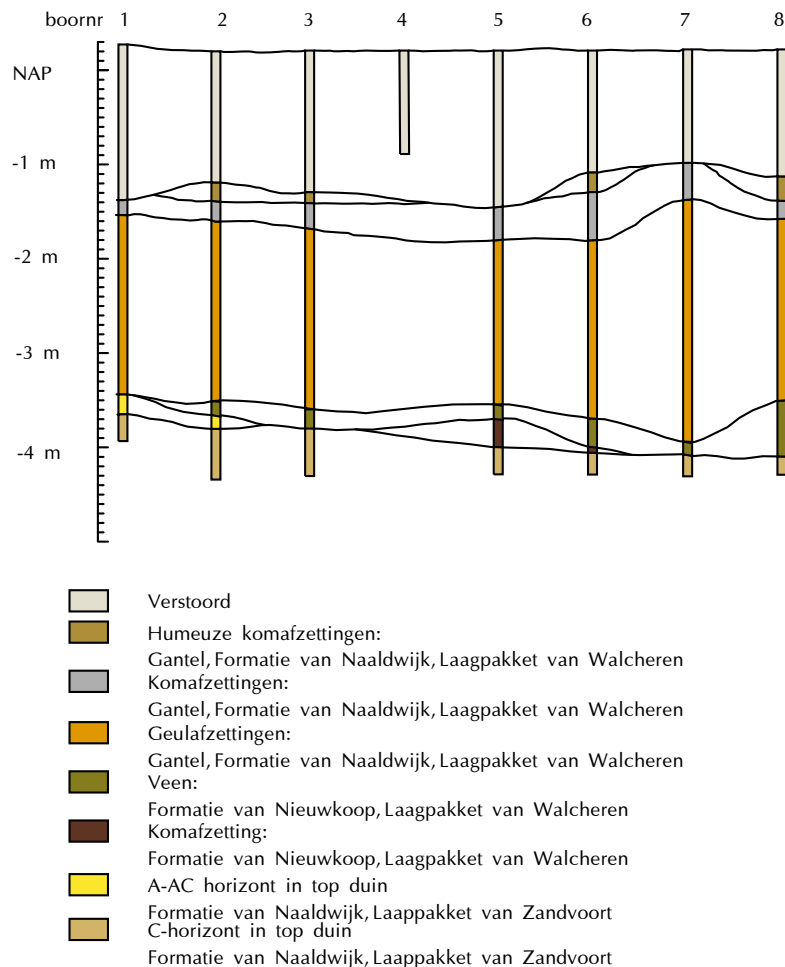

10. Resultaten

De bovengrond in het plangebied bestaat uit een pakket opgebracht, los zand met matig tot veel puin waarvan de dikte sterk varieert van circa 1,0 tot 2,0 meter. Dit zand is opgebracht als grondverbetering/egalisering tijdens en na de sloop van de bebouwing in het plangebied en zorgde voor veel problemen tijdens het uitvoeren van de boringen aangezien doordat het in het boorgat bleef vallen of lopen. Onder dit recente materiaal worden afzettingen aangetroffen die worden gerekend tot het systeem van de Gantel. In een aantal boringen bestaat het bovenste deel van deze afzettingen uit humeuze, kleiige afzettingen zonder gelaagdheid die zijn geïnterpreteerd als komafzettingen. In de overige boringen ontbreekt deze laag en ligt het ophoogzand erosief op gelaagde kleiige, naar beneden toe zandige afzettingen die een fining upward sequentie vertonen en die zijn geïnterpreteerd als geulafzettingen. Zowel de geul- als de komafzettingen worden gerekend tot de Formatie van Naaldwijk, het Laagpakket van Walcheren (Weerts 2003). Aan de basis van de afzettingen van het Gantelsysteem is in een aantal boringen een relatief dun pakket veen aangetroffen. Dit veenpakket bestond uit compact rietveen en wordt gerekend tot de Formatie van Nieuwkoop, het Hollandveen Laagpakket (Weerst & Busschers 2003). Deze veenlaag is in slechts een aantal boringen waargenomen. De waarnemingen worden beschouwd als restanten van een ooit continu en dikker veenpakket dat grotendeels door de activiteiten van de Gantel is opgeruimd.

Afbeelding 16.
Schematisch boorprofiel.
Op afb. 15 is de ligging van
het profiel weergegevens

Boorprofielen Plaspoelpolder, landtong

De afzettingen van de Gantel liggen in de meeste boringen dan ook op een zandig pakket dat op grond van de lichtbruingrijze kleur en de korrelgrootte is geïnterpreteerd als duinzand, behorende tot de Formatie van Naaldwijk, het Laagpakket van Zandvoort (Weerts 2003). In slechts twee boringen in het zuidwesten van het plangebied is in de top van de duinafzettingen een donkerbruin, humeus traject waargenomen dat is geïnterpreteerd als een A- of AC-horizont. In de overige boringen is het lichtbruingrijze zand van de duinafzettingen gerekend tot de C-horizont.

Tijdens het veldonderzoek zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen.

11. Conclusies en aanbevelingen van het veldonderzoek

11.1. Conclusies

Op basis van de onderzoeksresultaten kan worden geconcludeerd dat de top van de duinafzettingen in het plangebied door latere natuurlijke activiteiten grotendeels verstoord is. Opvallend is dat dit ook het geval is in de boringen waarin Hollandveen is aangetroffen. Dit veen dient vaak juist als een beschermende buffer tussen de top van de duinafzettingen, maar in het plangebied is voorafgaande aan de groei van het veen een fase geweest waarin erosie heeft plaatsgevonden. Enkel in boring 1 en 2 zijn aanwijzingen aangetroffen dat de top van het duin bewaard is gebleven. De top van de Gantelafzettingen is door recente activiteiten danig verstoord, al duidt de aanwezigheid van een laag humeuze komafzettingen er op dat delen van het plangebied minder diep aangetast zijn dan anderen. Resten of sporen van de op grond van het bureauonderzoek verwachte steenbakkerij zijn niet aangetroffen.

11.2. Aanbevelingen

Op basis van de resultaten van dit onderzoek wordt in het onderzoeksgebied geadviseerd om bij mogelijke, toekomstige bodemingrepen ter plaatse van boring 1 en 2 rekening te houden met de aanwezigheid van een intact duin in de diepere ondergrond, op een diepte van circa 3,2 tot 3,5 m -mv (3,5 tot 3,8 m -NAP). In het resterende deel van het plangebied wordt met betrekking tot de duinafzettingen geadviseerd om af te zien van vervolgonderzoek. Met betrekking tot de steenbakkerij heeft het onderhavige onderzoek geen relevante informatie opgeleverd.

12. Conclusies en aanbevelingen

De Landtong is gelegen in een gebied met veel archeologische overblijfselen. De oudste sporen van bewoning voeren terug tot in de Nieuwe Steentijd.

Van de Late Middeleeuwen tot omstreeks 1800 lag er ten zuiden van de huidige Landtong een steenbakkerij. Een klein deel van deze steenbakkerij strekte zich uit tot in de zuidoostelijke rand van de Landtong.

Archeologische resten werden verwacht op twee diepteniveaus:

-op een diepte van ongeveer 2,8 m - NAP en dieper ligt een landschap uit de prehistorie bestaande uit een strandvlakte met verspreid gelegen duinen. Op de duinen zijn prehistorische bewoningssporen te verwachten.

-op geringere diepte, in de toplaag van de kleiafzettingen behorend tot het Laagpakket van Walcheren, bevinden zich de bewoningsresten vanaf de Romeinse tijd. Deze laag is afgedekt door de bouwvoor en/of recente ophogingslaag.

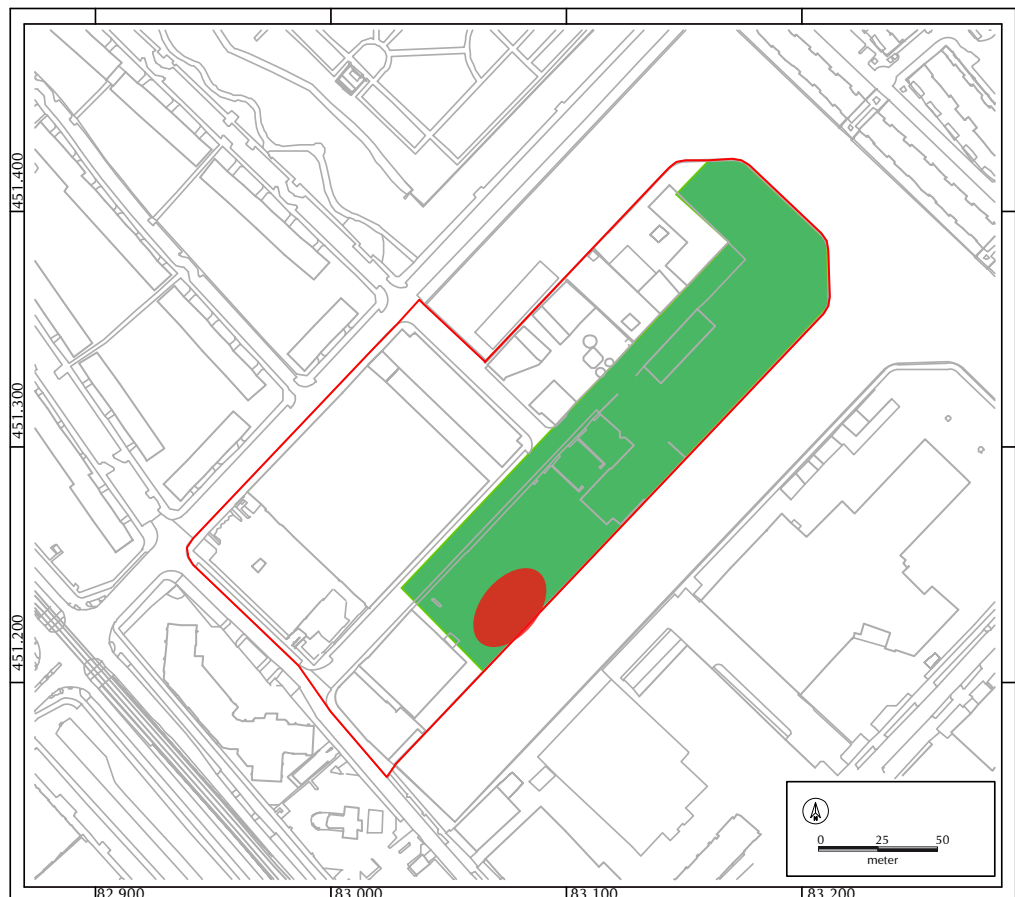
Het (verkennd) archeologisch bestond uit twee onderdelen: een bureauonderzoek en een verkennend veldonderzoek.

Uit het bureauonderzoek bleek binnen het plangebied geen archeologische vindplaatsen zijn geregistreerd. Wel bevinden zich verschillende archeologische vindplaatsen in de directe omgeving zoals een nederzettingsterrein uit de Romeinse tijd bij de Havenstraat.

Uit historische kaarten blijkt naast de Landtong een steenbakkerij te hebben gestaan van de Late Middeleeuwen tot omstreeks 1800. Het bedrijfsterrein reikt tot in de

Afbeelding 17.

SEen groot deel van de Landtong bevat geen archeologische waarden meer (groen). Op een diepte beneden de 3,5 m -NAP is in het westelijk deel van de Landtong duinafzettingen aanwezig waarin archeologische resten aanwezig kunnen zijn (rood).

zuidoost strook van de Landtong.

Uit het bureauonderzoek bleek verder, dat de bodem van de Landtong op verschillende plaatsen door de aanleg van de Rijswijkse Haven (1933-1937), uitbreiding van de zuidelijke havenarm (ca. 1953) en de bouw als ook de sloop van bedrijfspanden (ca. 1955-2013) tot grote diepte verstoord is.

Het verkennend veldonderzoek bestond uit een verkennend booronderzoek. De grondboringen werden in de naar verwachting minst verstoorde gebieden van de Landtong gezet. Uit het booronderzoek bleek het bovenste niveau (waarin bewoningsresten van de Romeinse tijd en jonger zijn te verwachten) geheel verstoord was. Het onderste niveau (waarin resten van prehistorische bewoning te verwachten is) bleek beter geconserveerd te zijn. In de ondergrond zijn duinafzettingen gevonden waarbij op de plaats van boringen 1 en 2 aanwijzingen zijn verkregen dat de top van het duin bewaard is gebleven. Hierin kunnen archeologische resten aanwezig zijn. Deze duinafzettingen bevinden zich op 3,5 tot 3,8 m -NAP en dieper. Om deze afdoende te vrijwaren tegen verstoring moet bij grondwerk niet dieper worden gegraven dan 3,2 - m NAP.

Het plangebied Landtong kan voor het grootste deel worden vrijgegeven voor herontwikkeling zonder dat rekening hoeft te worden gehouden met archeologische resten. Alleen voor het westelijk deel van het plangebied moet rekening worden gehouden met de kans op archeologische overblijfselen wanneer er grondwerk plaatsvindt, dieper dan 3,2 m - NAP (afb. X). Bij voorgenomen grondwerkzaamheden waarbij dergelijke dieptes worden bereikt (bijvoorbeeld diepe ondergrondse parkeergarages) is een aanvullend verkennend onderzoek nodig naar de archeologische waarden. Voorgenomen nieuwbouw waarbij grondwerk boven de 3,2 m - NAP blijft en de fundering wordt voorzien van heipalen die dieper gaan dan 3,2 m - NAP zullen eventuele archeologische resten niet onevenredig aantasten en kunnen plaatsvinden zonder verder archeologisch onderzoek.

13. Literatuurlijst

Van Breugel 1993

A. van Breugel, Het dorp voorbij. Honderd jaar stedenbouw en architectuur in Rijswijk, *Rijswijkse Historische Reeks 10*, 1993.

Buth 1989

Buth, L., 1989. *NEN 5104: Geotechniek - Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.

Briels 2013

I.R.P.M. Briels, Plangebied European Patent Office in Rijswijk. Gemeente Rijswijk. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (proefsleuven), *RAAP-rapport, 2679*, 2013.

Van Dasselaar en Ter Schegget 2006

M. van Dasselaar en F. ter Schegget, *Archeologisch onderzoek Sir Winston Churchill-laan 275 te Rijswijk (Z-H). Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met boringen*, Rapport A06-271-I, 2006.

Gutjahr 2002

C.C.M. Gutjahr, *Het verdrongen land, geërodeerd en opgevuuld Laat Pleistoceen landschap van Zuid-Holland*, Archeologische Werkgroep Rijswijk, 2002.

Holthausen en Vos 2008

O. Holthausen en P.C. Vos, Inventariserend Veldonderzoek Johan Braakensieklaan, *Rijswijkse Archeologische Rapporten 17*, maart 2008.

Koot 1995

J.M. Koot, Treubstraat, Archeologische kroniek van Rijswijk 1993-1994, *Historische Vereniging Rijswijk Jaarboek 1995*, 1995, 123-136, hierin: 132-134.

Koot 2008

Hans Koot, Opgegraven! Archeologisch onderzoek in Rijswijk, *Rijswijkse Serie, 13*, 2008.

Koot, Bruning en Houkes 2008

J.M. Koot, L. Bruning en R.A. Houkes, *Ypenburg-locatie 4, Een nederzetting met grafveld uit het Midden-Neolithicum in het West-Nederlandse kustgebied*, 2008.

Lambregts, Louw, Romein en Konings 2003

Bart Lambregts, Erik Louw, Arie Romein en Rob Konings (redactie), *50 jaar Industrie-schap Plaspoelpolder. Van broedplaats voor Haagse ondernemingen tot economische spil van randstedelijke agglomeratie*, 2003.

Waasdorp

J.A. Waasdorp. III M.O. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen (red. V.L.C. Kersing), *Haagse Oudheidkundige Publicaties, 8*, 2003.

Weerts 2003

Weerts, H., 2003. De Formatie van Naaldwijk, in: TNO, 2011. Lithostratigrafische Nomenclator van de Ondiepe Ondergrond, versie 2011: <http://www.dinoloket.nl/nomenclatorShallow/start/start/introduction/index.html>.

Weerts en Busschers 2003

Weerts, H. & F. Busschers, 2003. De Formatie van Nieuwkoop, in: TNO 2011.
Lithostratigrafische Nomenclator van de Ondiepe Ondergrond, versie 2011: [http://
www.dinoloket.nl/nomenclatorShallow/start/start/introduction/index.html](http://www.dinoloket.nl/nomenclatorShallow/start/start/introduction/index.html).

Projectcode: Landtong Haven		Plaatsbepaling: RTK-GPS		Boortype/diameter: EG3																														
Boornummer: 5		X-coördinaat: 83134.462																																
Beschrijvers: YH/DS		Y-coördinaat: 451290.443		Landgebruik: braak																														
Datum: 30-10-2013		Z-coördinaat:		Vondstzichtbaarheid: geen																														
Doel boring: verkenning																																		
Algemeen		Lithologie		Bodemkunde		Archeologie																												
Boornummer	laaggrenzen	kleur	grondsoort	bijmengsel	bijmengels overig	sublagen	veensoorten	consistentie	zandfractie	scheipresten	plantenresten	kalkgehalte	lithogenese	lithostratigrafie	bodemhorizonten	ijzer/mangaan	oxidatie/reductie	bodemtype/interpretatie	houtskool	verbrande leem	onverbrand bot	verbrand bot	aardewerk	vuursteen	natuursteen	fosfaat	puin	datering	interpretatie	opmerkingen				
5	0	uy	Z	s1					mf			3	3					XX	XX								3							
	60	sa	K	s3								3	3														2							
	165	ge	K	s4				com				3	3	ko																				
	200	ge	Z	s4		sl1			uf			3	ge																					
	300	ge	K	s4		dzi2						3	ge																					
	375	sa	V	km			bv					1	ko																					
	385	ge	V	k1			rv					1	ko																					
	390	sa	K	s4	h1							pr1	1	ko																				
	420	sa	Z	s1					uf			1	ods		C																			
	450		##																															

Projectcode: Landtong Haven		Plaatsbepaling: RTK-GPS		Boortype/diameter: EG3																																
Boornummer : 6		X-coördinaat: 83150.348		Landgebruik: braak																																
Beschrijvers: YH/DS		Y-coördinaat: 451307.581																																		
Datum: 30-10-2013		Z-coördinaat:		Vondstzichtbaarheid: geen																																
Doel boring: verkenning																																				
Algemeen		Lithologie				Bodemkunde				Archeologie																										
Boornummer	laagrenzen	aard bovengrens	keur	grondsoort	bijmengsel	bijmengels overig	sublagen	veensoorten	consistente	zandfractie	schelpresten	plantenresten	kalkgehalte	lithogenese	lithostratigrafie	bodemhorizonten	ijzer/mangaan	oxidatie/reductie	bodemtype/interpretatie	houtschool	verbrande leem	onverbrand bot	verbrand bot	aardewerk	vuursteen	natuursteen	fostaat	puin	datering	interpretatie	opmerkingen					
6	0	uy	z	s4	s4					mg			3	3					XX	XX								3								
	50	ge	k	z1									3	3					XX	XX								1								
	70	sa	k	s4	h1	h1	zb						3	3					XX	XX																
	130	ge	k	s4	h1	h1			com				1	ko																						
	150	ge	k	s4					com				1	ko																						
	200	ge	k	s4			zl1						3	ge																						
	250	ge	k	s4						mf			3	ge																						
	315	ge	k	z1									3	ge																						
	330	ge	k	s4			zl1						3	ge																						
	390	sa	v	km				bv					1	ko																						
	420	sa	k	s4	h1	h1							1	ko																						
	425	sa	z	s1						uf			1	ods	C																					
	450	##																																		

Projectcode: Landtong Haven		Plaatsbepaling: RTK-GPS		Boortype/diameter: EG3	
Boornummer: 12		X-coördinaat: 83073.284			
Beschrijvers: YH/DS		Y-coördinaat: 451264.047		Landgebruik: braak	
Datum: 30-10-2013		Z-coördinaat:		Vondstzichtbaarheid: geen	
Doel boring: verkenning					
		Bodemkunde		Archeologie	
		lithostratigrafie		houtskool	
		lithogenese		verande leem	
		kalkgehalte		onverand bot	
		plantenresten		verand bot	
		schelpresten		fostaat	
		zandfractie		natuursteen	
		consistentie		vuursteen	
		veensoorten		aardwerk	
		sublagen		opmerkingen	
		bijnengels overig		interpretatie	
		bijnengsel		datering	
		grondsoort		puin	
		kleur		1	
		aard bovengrens		fostaat	
		laaggrenzen		natuursteen	
		0		vuursteen	
		130		aardwerk	
		140		verand bot	
		180		onverand bot	
		250		fostaat	
		##		natuursteen	
				vuursteen	
				aardwerk	
				verand bot	
				onverand bot	
				verande leem	
				houtskool	
				bodemhorizonten	
				ijzer/mangaan	
				oxidatie/reductie	
				bodemtype/interpretatie	
				XX	
				1	
				boorgat loopt vol zand	

Verklaring codes in boorbeschrijvingen

aard bovengrens

DI	diffuus (3-10 cm)
GE	geleidelijk (0,3-3 cm)
SA	abrupt (<0,3 cm)
SE	erosief (<0,3 cm)

kleur

AY	blauwgrijs
DAY	donkerblauwgrijs
DU	donkerbruin
DUY	donkerbruingrijs
DY	donkergrijs
DYU	donkergrijsbruin
hout	

grondsoort

K	klei
V	veen
Z	zand

bijmengsel

K3	sterk kleilig
KM	mineraalarm
S1	zwak siltig
S2	matig siltig
S3	sterk siltig
S4	uiterst siltig
Z1	zwak zandig
Z3	sterk zandig
Z4	uiterst zandig

bijmengels overig

G2	matig grindig
H1	zwak humeus
H2	matig humeus
H3	sterk humeus

sublagen

DKL1	enkele dunne lagen detritus en klei?
DKL2	veel dunne lagen detritus en klei
DL1	enkele dunne lagen detritus
DL2	veel dunne lagen detritus
DZL1	enkele dunne lagen detritus en zand
DZL2	veel dunne lagen detritus en zand
HKL1	enkele dunne lagen humus en klei
HKL2	veel dunne lagen humus en klei
HKL3	dikke lagen humus en klei
HV	humus en veen?
KB	kleibrokken
KL1	enkele dunne lagen klei
KL2	veel dunne lagen klei
SL1	enkele dunne lagen silt
VB	veenbrokken
ZB	zandbrokken
ZKB	zand- en kleibrokken
ZL1	enkele dunne zandlagen
ZL2	veel dunne zandlagen

constitentie

COM	compact
SLA	slap
STE	stevig

zandfractie

UF	uiterst fijn
ZF	zeer fijn
MF	matig fijn

schelpresten

R1	schelpen (niet gedifferentieerd), gruis
Z3	schelpen, zoet water, compleet

plantenresten

PR1	plantenresten (niet gedifferentieerd) (<1%)
PR2	plantenresten (niet gedifferentieerd) (1-10%)
WO1	enkele wortels (<1%)
WO3	veel wortels (>10%)

lithogenese

BE	beddingafzetting
GE	geulafzetting
KO	komafzetting

ijzer/mangaan

FE1	enkele Fe-vlekken
FE2	veel Fe-vlekken
MN	mineraalvlekken

oxidatie/reductie

OR	oxidatie- en reductieverschijnselen
R	volledig gereduceerd

bodemtype/interpretatie

BV	bouwvoor
OP	ophogingspakket
XX	verstoring

opmerkingen

A0, A1, B0, B1	e plaats in boorraai
ODP	ondoordringbaar puin

Geparkeerd:
XXXX
Blokje hieronder naar de verwachting?

Er zijn geen gegevens uit archieven dat er in de Middeleeuwen of later bebouwing heeft bestaan waar later het EPO werd gebouwd. Er moet wel rekening worden gehouden met het gebrek aan archieven. Veel gegevens zijn niet bewaard gebleven of nooit op schrift gesteld. Bij opgravingen zijn verschillende middeleeuwse woonplaatsen als boerderijen aangetroffen die aanvankelijk diep in de polder stonden, maar later naar de landwegen zijn verplaatst (Koot 2008).

Een andere betrouwbare oude kaart is de oudste kadastrale minuutplan van ongeveer 1812. Ook deze kaart toont een landschap met strokenverkaveling, geheel vrij van bebouwing. Tot halverwege de twintigste eeuw wordt het plangebied gebruikt voor agrarische doeleinden (akkerbouw en veeteelt).

Op korte afstand van het EPO terrein stond lange tijd een steenbakkerij. Deze werd De Steenplaets genoemd en was in bedrijf tot omstreeks 1800. Circa 1935 kwam op dezelfde plek de Rijswijkse Haven tot stand. De steenbakkers wonnen klei in de omgeving van de steenbakkerij. Ook op het EPO terrein moet rekening worden gehouden met kleiwinning. Bij de kleiwinning groeven de delvers de kleilaag af tot enkele decimeters boven de grondwaterspiegel. Door de kleiwinning kunnen minder diep gaande archeologische grondsporen als vloeren van huizen uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen verloren gegaan zijn. Grondsporen als waterputten reiken veel dieper. De diepere delen van de grondsporen zullen daardoor wel bewaard zijn gebleven.

Afbeelding
Met onderstaande informatie

-kaartje welk deel gebied dubbelbestemming handhaven maar pas vanaf een diepte van 3 m beneden maaiveld. Heipalen geen bezwaar.

-alleen in westelijk deel plangebied duin in ondergrond waar archeologische resten te verwachten zijn. Liggen dieper dan 3 meter beneden maaiveld. In dat deel van het plangebied, hoger dan 3 m onder NAP en in de rest van het plangebied geen archeologie te verwachten dus kan worden vrijgegeven.

In het westelijk deel van het plangebied, dieper dan 3 m beneden NAP, aanvullend (boor)onderzoek indien er een bouwplan komtmet kelders

Tussen twee havenarmen bevindt zich een brede strook land met daarop bedrijfsgebouwen. Een deel van de bebouwing op deze strook, de zogeheten Landtong, is inmiddels gesloopt en zal worden herontwikkeld. Vooruitlopend op deze ontwikkeling vond een archeologisch verkennend onderzoek plaats.

MMMMMMMMMMMMM''

In de toplaag van de kleiafzettingen behorend tot het Laagpakket van Walcheren bevinden zich de bewoningsresten vanaf de Romeinse tijd. Deze laag is afgedekt door de bouwvoor en/of recente ophogingslaag.

In de Romeinse tijd was de regio dicht bewoond. Er was een ingericht landschap. Verspreid over het gebied lagen nederzettingen. De meeste nederzettingen bestonden uit één boerderij, maar er kwamen ook grotere nederzettingen voor. Tussen de nederzettingen was het landschap verkaveld met behulp van gegraven greppels. Net

ten noorden van de het bedrijventerrein De Plaspoelpolder lag een belangrijke weg. Langs deze weg is de trefkans op bewoningssporen zeer groot. Het is niet bekend in hoeverre de zone vanaf de weg zich uitstrekt tot in het bedrijventerrein.

Over de middeleeuwse bewoning is onvoldoende informatie beschikbaar. Over de wat jongere periode bestaan - spaarzaam - schriftelijke bronnen die echter geen aanwijzingen bevatten voor boerderijen of andere vormen van bebouwing. Uit de ontginningsperiode (elfde - twaalfde eeuw) zijn geen schriftelijke bronnen overgeleverd. Uit onderzoek is bekend dat van de elfde tot zeker in de vijftiende eeuw boerderijen diep in de polder stonden en later naar hoofdwegen zijn verplaatst. De kans op middeleeuwse nederzettingssporen in de bodem de Landtong is middelhoog.

Door de ligging van de steenbakkerij 'de Steenplaets' tot in de rand van de landtong zijn mogelijk resten van de steenbakkerij of bedrijfsafval als kuilen met misbaksels te verwachten. Er is maar weinig bekend over de productie van deze steenbakkerij. Het onderzoek van misbaksels kan hierin meer inzicht verschaffen. Resten van de bakovens en bedrijfsgebouwen zijn bij de aanleg van de haven en bedrijventerreinen mogelijk volledig verloren gegaan maar mogelijk kuilen met productieafval langs de rand en aan de buitenzijde van de voormalige Steenplaets nog wel aanwezig. In de bodem van de Landtong kan productieafval worden verwacht.

Uit het booronderzoek blijkt in het westelijk deel van de Landtong, boringen 1 en 2, een duin aanwezig te zijn. De resten bevinden zich op een diepte van 3,5 tot 3,8 m -NAP. In dat deel van de Landtong is een aanvullend booronderzoek nodig ingeval er plannen worden ontwikkeld voor nieuwbouw waarbij grondwerk zal plaatsvinden waar men dieper gaat dan 3,2 m -NAP.

Colofon

Correspondentieadres:

Gemeente Rijswijk
Afdeling Stad en Samenleving
Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Postbus 5305
2280 HH Rijswijk

Tel: (070) 326 1973
Fax: (070) 326 1410
E-mail: Archeologie@rijswijk.nl

Bezoekadres:
Stadhuis Rijswijk
Bogaardplein 15
2285 DP Rijswijk

Rijswijkse Archeologische Rapporten, nummer 49, mei 2014
Titel: De Landtong in de Plaspoelpolder te Rijswijk. Een
archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek
Auteur: J.M. Koot, Y. Raczynski-Henk
Afbeeldingen, tenzij anders vermeld: A. Bleeker

ISBN/EAN: [is aangevraagd](#),

© Copyright Gemeente Rijswijk

De gemeente Rijswijk aanvaardt geen aansprakelijkheid voor
eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van resultaten van
dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.